

ВІДГУК

опонента доктора наук, професора

Кравченко Наталії Кимівни про дисертацію

**Філатової Катерини Олександрівни «Кольороконцепти в номінативних
моделях англійських, українських і новогрецьких композитів:
лінгвокогнітивний аспект»,**

подану на здобуття наукового ступеня кандидата наук

за спеціальністю 10.02.15 — загальне мовознавство

Пріоритетним у сучасних лінгвістичних студіях є дослідження особливостей категоризації світу в наївних і наукових картинах світу, зв'язку мовних знаків з універсальними елементами людського досвіду і з ідіоетнічною свідомістю, що віддзеркалено в специфіці мотивування найменувань, їхній ономасіологічній структурі. Кольороназви є невід'ємною складовою будь-якої мовної картини світу, однак їхній склад у кожній мові не є універсальним; він залежить від сприйняття кольору різними етнічними спільнотами. Дисертаційна робота Філатової Катерини Олександрівни присвячена актуальній проблемі сучасного мовознавства — аналізу лінгвокогнітивних засад творення кольороконцептів в номінативних моделях англійських, українських і новогрецьких композитів. У дисертації здійснюється вдала спроба простежити на матеріалі кольороназв-композитів далекоспоріднених мов механізмів відображення в когнітивних процесах різних фрагментів та структур етно, культурно і соціально зумовленого досвіду української, англійської і грецької етнічних спільнот.

Отже, беззаперечною є **актуальність** дослідження, яке уможлиблює встановлення і порівняння природи зв'язку між системними когнітивними і мовними (семіотичними) явищами, що є провідним завданням когнітивної парадигми сучасного мовознавства.

Об'єктом вивчення є композити з елементом-кольороназвою в англійській, українській та новогрецькій мовах, а предметом — лінгвокогнітивні засади формування цих композитів, явлені в ономасіологічних моделях їхньої внутрішньої форми.

За своїм об'єктом, предметом та підходом до їхнього аналізу дисертація Філатової Катерини Олександрівни цілком відповідає проблематиці комплексної теми «Теорія когнітивно-дискурсивних досліджень мови і мовлення», яка розробляється Науково-дослідною лабораторією когнітивно-дискурсивних досліджень у Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького (2014).

Мета дисертації цілком узгоджується з актуальними для сьогоденної лінгвістики дослідницькими напрямами і підходами і полягає у встановленні лінгвокогнітивних засад номінативних процесів творення англійських, українських та новогрецьких колоронімів-комполітів із виявленням спільних і відмінних ознак у цих процесах. **Завдання** дисертаційної чітко окреслюють основні напрями і етапи наукової розвідки: з'ясувати статус комполіта як похідної номінативної одиниці у розрізі основних напрямів когнітивної теорії номінації; визначити формальні, семантичні й функціональні підстави для ідентифікації комполітів в аналізованих мовах; схарактеризувати системи кольороназв в досліджуваних мовах у психолінгвістичному, етимологічному та культурологічному вимірах; розробити методику і алгоритм лінгвокогнітивного дослідження комполітів із кольороназвою в англійській, українській та новогрецькій мовах із подальшим застосуванням розробленої процедури для аналізу комполітів в кожній із мов, а також порівняльного аналізу комполітів із різними кольороназвами у трьох мовах.

Переконливим є масив досліджуваного **матеріалу**, який складається з 1308 комполітів з елементом-колоративом (740 англійських, 393 українських та 175 новогрецьких), отриманих шляхом суцільної вибірки з лексикографічних джерел англійської, української та новогрецької мов: словника Merriam-Webster's Collegiate Dictionary, 2004 (225 000 слів), словника Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005 (250 000 слів) та словників Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, 1998 (150 000 слів) і Новогреческо-русский словарь, 1980 (67 000 слів).

Матеріал оброблено шляхом застосування **комплексної методики** — процедури лінгвокогнітивного аналізу комполітів, яка включає три етапи.

На першому етапі аналізуються групи комполітів окремої мови із поділом на дві групи відповідно до статусу кольору як онтологічної ознаки предмета або символічного значення. Комполіти першої групи стратифікуються за концептуальними доменами, до яких належить наділена кольором предметна сутність, і аналізуються з огляду на ономазіологічні моделі і базисні пропозиціональні схеми, на яких базовані як прямі назви, так і метонімічні, метафоричні і комплексні зсуви. Комполіти, в яких колір має символічне значення, аналізуються на предмет установаження характеру метафоричного зсуву від певної онтологічної ознаки до символу культури.

На другому етапі виокремлені групи комполітів порівнюються в межах однієї мови відповідно до низки критеріїв: ступеню репрезентації різних кольорів у комполітах; репрезентативності доменів предметів, наділених колірною ознакою; співвідношення прямих і переносних значень комполітів; наявності у переносних значеннях метонімії, метафори або їхнього поєднання; активності БПС, задіяних на різних кроках дериваційного

процесу; метафоричного потенціалу наділених онтологічним кольором предметних понять; витоків символічних значень кольороназв у складі композитів. На третьому етапі аналізу зазначені вище критерії, встановлені в усіх трьох мовах, порівнюються між собою.

Наукова новизна дисертаційної праці обумовлюється як вибором об'єкту, предмету, методики дослідження, так і отриманими результатами. У дисертації *уперше* надається порівняльний аналіз англійських, українських і новогрецьких композитів з елементом-колоративом, що здійснюється із застосуванням когнітивних моделей, побудованих на базисних пропозиціональних схемах, які структурують внутрішню форму композитів на різних кроках дериваційного процесу із залученням метонімічних, метафоричних та комплексних процесів, з огляду на специфіку кольору як онтологічної ознаки предмета або як символічної ознаки поняття. *Наукова новизна* здобутих дисертанткою результатів полягає: у стратифікації груп композитів, внутрішня форма яких містить назву кольору як онтологічної ознаки предмета або включає кольороназву, пов'язану із символікою власне кольору; у розподілі композитів першої групи за концептуальними доменами ЛЮДИНА, ТВАРИНА, РОСЛИНА, ПРИРОДНИЙ ОБ'ЄКТ, МІСЦЕ (ТЕРИТОРІЯ), АРТЕФАКТ, ОДЯГ та ЇЖА, у межах яких виокремлюються субдомени, які репрезентують ціле та його частину. *Новим* є виявлення і ретельний аналіз початкової квалітативної БПС, що вживається у прямій номінації, а також інших БПС – буттєвих, акціональних, посесивних, ідентифікаційних та компаративних, пов'язаних з подальшими метонімічними, метафоричними та комплексними зсувами, які відбуваються на другому, третьому та четвертому кроках дериваційних процесів. Важливими *здобутками* дисертаційної праці є виявлення ступеню проміантності різних базових кольорів, які фігурують у складі композитів, визначення різного метафоричного потенціалу концептуальних доменів, у просторі яких відбуваються метафоричні зсуви, встановлення пріоритетності концептуальних доменів предметних сутностей, які фігурують у внутрішній формі композитів; зіставлення прямих і переносних номінацій із колоративом у кількісному відношенні; визначення інтенсивності залучення конкретних БПС до номінативних процесів, які відбуваються на різних кроках деривації. *Новим* є встановлення ролі кольорів конкретної мови у формуванні символічних значень, представлених у композитах цієї мови. *Новизною* відзначені результати порівняльного аналізу композитів англійської, української та новогрецької мов, що полягають у виявленні схожості і розбіжності (а) у проміантності кольороконцептів у доменах предметних сутностей, наділених колірною ознакою, (б) щодо активності БПС, залучених до номінативних процесів у цих мовах, (в) у символічних

значеннях кольороконцептів, які входять до складу номінативної структури композитів англійської, української та новогрецької мов, на підставі цього виявлені спільні та мовноспецифічні когнітивні засади словотвору, а також визначена роль окремих кольорів в ідіоетнічних картинах світу носіїв досліджуваних мов.

Теоретична цінність наукової розвідки, здійсненої Філатовою Катериною Олександрівною, визначається її внеском у когнітивну теорію номінації, у компаративну лексикологію, у когнітивну психологію та лінгвокультурологію.

Практичне значення роботи полягає в тому, що її положення, матеріали і здобуті результати можуть використовуватись для осучаснення університетських теоретичних курсів із загального мовознавства (розділи «Словотвір», «Теорія номінації», «Когнітивна лінгвістика»), із лексикології англійської, української та новогрецької мов, із порівняльної лексикології, а також для розроблення спецкурсів із психолінгвістики та лінгвокультурології. Матеріали роботи можуть бути використані на практичних заняттях із перекладу англійської, української та новогрецької мов, а також у лексикографічній практиці.

Апробацію основних положень та результатів дослідження здійснено на засіданнях кафедри англійської мови та перекладу Маріупольського державного університету (2009-2016), на засіданнях Науково-дослідної лабораторії когнітивно-дискурсивних досліджень у Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького (2017-2018), на 6 міжнародних, 2 всеукраїнських і 2 міжрегіональних конференціях.

Основні положення та результати дослідження **викладено** у 6 одноосібних статтях автора (обсяг публікацій – 2,6 др. арк.), опублікованих у фахових виданнях України, 2 статтях (1,1 др. арк.), опублікованих у іноземних виданнях та 12 тезах доповідей на наукових конференціях (2,4 др. арк.). Публікації, загальний обсяг яких складає 6,1 др. арк., вичерпно і пропорційно висвітлюють зміст всіх розділів дисертаційного дослідження.

Зміст автореферату цілком відповідає основним положеннями дисертаційної праці.

Побудова дисертації логічна, її структура і висновки відповідають визначеній меті й завданням дослідження. Дисертація складається з переліку умовних позначень, вступу, двох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (202 позиції, із них 48 іноземними мовами), списку джерел фактичного матеріалу та додатків, що свідчать про широкий дослідницький й фактичний матеріал дисертації. Вражаючим є обсяг додатків, що складають 130 сторінки. Загальний обсяг

роботи становить 356 стор., із них – 192 стор. основного тексту. До тексту дисертації включено 11 таблиць.

У першому розділі «Кольороконцепти в номінативній структурі композитів: теоретичні засади дослідження» авторка систематизувала наукові підходи і сучасні здобутки щодо вивчення композиту як номінативної одиниці. Зважаючи на міждисциплінарний статус поняття кольору і кольороназв, у розділі представлений огляд психолінгвістичних, етимологічних і культурологічних студій, дотичних до предмету дослідження. Вагомою частиною матеріалу, викладеного у розділі, є огляд сучасного стану і тенденцій розвитку когнітивної теорії номінації, аналіз основних концепцій номінативної структури мовних одиниць, аналіз існуючих таксономій композитів, систематизація критеріїв цільнооформленості композитів і характеристика з огляду на це складних найменувань із колірним компонентом. Важливою теоретичною засадою дослідження є висновок щодо особливостей концептуалізації кольору в англійській, українській та новогрецькій мовних картинах світу із наявністю як спільних, так і відмінних рис у наборах кольороназв, у їхніх етимологічних джерелах та символічних значеннях. У розділі детально представлена і обґрунтована трьохетапна процедура лінгвокогнітивного аналізу англійських, українських і новогрецьких композитів з елементом-кологоративом, що спирається на доробок семантики лінгвальних мереж, зокрема на положення про базисні пропозиціональні схеми, комбінаторика яких уможливорює побудову концептуальних моделей різного ступеня складності, що, своєю чергою, стають основою ономазіологічних структур, утворюваних на різних дериваційних кроках.

У другому розділі «Кольороконцепти в номінативних моделях композитів» надано лінгвокогнітивний аналіз номінативних моделей англійських, українських та новогрецьких композитів, до складу яких входять назви основних кольорів, та здійснено порівняння лінгвокогнітивних засад їхнього творення у трьох мовах. Вагомою частиною наукової розвідки є поетапне виокремлення в кожній з трьох мов найрепрезентативних кольороназв досліджуваних мов; визначення концептуальних доменів, які конституюються поняттям про колір як онтологічну ознаку предмета, серед яких центральними є ТВАРИНА, РОСЛИНА, АРТЕФАКТ та ЛЮДИНА і периферійними – ПРИРОДНИЙ ОБ'ЄКТ, ОДЯГ, ЇЖА та МІСЦЕ / ТЕРИТОРІЯ. Дисертантка презентує різні кроки деривації, виокремлюючи БПС, які «відповідальні» у кожній з трьох мов за пряму номінацію, а також задіяні у подальших номінативних зсувах: метонімічних, метафоричних та змішаних, (в др. месте комбінованих). Ідентифіковані поняття зі складу корелятивних доменів, що відзначені найбільшим метафоричним потенціалом, а також різні за ступенем метафоризації референтні домени. Обґрунтовано домінування певного кольору (кольорів) за символічними значеннями.

На основі багатоступеневого порівняльного аналізу за параметрами промінантності кольороконцептів у номінативному полі англійських, українських та новогрецьких композитів, специфіки процесу концептуальної деривації, основних ознакових доменів з огляду на домінування того чи іншого домену за кількістю композитів, зіставлення композитів, до складу яких входить кольороназва із символічним значенням, дисертантка доходить важливого висновку про те, що онтологічні і символічні ознаки кольорів у складі композитів англійської, української та новогрецької мов демонструють як універсальність, пов'язану з лінгвістичними запозиченнями, з реаліями світової історії, з міжкультурними реаліями та з міжкультурними асоціаціями психологічного плану, так і ідіоетнічність, детерміновану культурною спадщиною кожного окремого етносу.

Оформлення роботи відповідає вимогам. Логіка роботи є бездоганною: на основі запропонованого алгоритму дослідження виявлені засади, одиниці, етапи, складники, результати когнітивного моделювання кольороконцептів в номінативних структурах композитів в кожній з мов, що стає підґрунтям для їх порівняння із виявленням спільного і відмінного у дериваційних процесах з огляду на їхнє когнітивно-концептуальне підґрунтя.

Вважаємо, що мета дослідження досягнута у повному обсязі.

Високо оцінюючи проведене Філатовою Катериною Олександрівною дослідження лінгвокогнітивних засад творення кольороконцептів в номінативних моделях англійських, українських і новогрецьких композитів, хочеться, разом з цим, звернути увагу на окремі дискусійні моменти, що потребують пояснень авторки.

1. Не піддаючи жодному сумніву наукову новизну і високу теоретичну цінність дисертаційного дослідження, було б, на наш погляд, все ж таки доцільно детальніше зупинитися на відмінностях рецензованої праці від дисертації Олега Володимировича Деменчука "Колоративна композита в англійській мові: когнітивно-ономасіологічний аспект", захищеної у 2003 році.

2. В дисертації під час формулювання новизни зазначено, що для побудови когнітивних моделей уперше застосовуються базисні пропозиціональні схеми (БПС). Проте, на наш погляд, така методика вже застосовується в сучасних когнітивно-ономасіологічних дослідженнях – безумовно, з посиланнями на праці Світлани Анатоліївни Жаботинської.

3. Зважаючи на широкий загаль науковців, які можуть читати роботу, наявність прикладів значно б упрозорила матеріал і полегшила б його сприйняття у теоретичному розділі і методологічній частині. Зокрема, нам не вистачало прикладів для ілюстрації цільнонаправлених та окремонаправлених складних слів, складних слів з асоціативним зв'язком

між компонентами; видів фреймів, якими представлені базисні пропозиціональні схеми (с. 68-70), відмінностей концептуальної мережної моделі від матричної, концептуальної моделі від когнітивної, прикладів ономаціологічного мапування (с. 70-72).

4. Під час висвітлення символічних значень кольорів у мовній картині світу носіїв англійської мови стосовно білого кольору зазначені лише позитивно конотовані значення (с.51). Проте у деяких випадках білий колір може символізувати поганий стан здоров'я (white feather – боягуз, white elephant «обтяжливе майно, подарунок, якого важко позбутися», white sheet syndrome).

5. Серед зауважень технічного плану – відсутність у списку скорочень наявної в тексті аббревіатури СЛМ («Семантика лінгвальних мереж»).

6. Нам не завжди було зрозумілим, на підставі яких критеріїв визначався символічний компонент у його відмінності від онтологічної ознаки – на основі позначок у словниках або інтуїції дослідниці? Адже розподіл композитів з колоронімним компонентом у певну групу не завжди видається стовідсотково однозначним. На с. 103 виділяється лише одна символічна ознака зеленого кольору, наявна в англійських композитах, а саме «заздрісний». Але існування таких композитів, як green national product, Greenpeace, Green Bible, дозволяє, на наш погляд, виокремлювати також символіку екологічного. Крім того, у першому розділі на с. 52 авторка вказує на таке символічне значення зеленого в англійській картині світу, як «недосвідченість» (прикладом може бути композит greenhorn – початківець). Стосовно жовтого зазначається, що символічні ознаки жовтого кольору в аналізованих англійських композитах не виявлені (с. 107). Але, на нашу думку, у yellow press жовтий символізує продажність, бульварність, у yellow card – це символічне значення покарання. На с. 123: «Символьними ознаками рожевий колір в аналізованих англійських композитах не наділений». Але, на наш погляд, рожевий символізує жіночість / жіночу стать (pink collar job). Стосовно композитів українською мовою: вбачаєте лише одну символічну ознакою білого кольору, наявну в українських композитах: «прихильний до порядку, контрреволюційний». Але білий може бути символом смерті (біла смерть позначення цукру). До речі, про це зазначається раніше на с. 51, під час характеристики символіки білого в українській картині світу («Не виключено, що дериватом понять невидимого, порожнечі стає символіка смерті»). С. 142: «Символьні ознаки зеленого кольору у корпусі досліджуваних українських композитів не виявлені». Але композит «зелений шантаж» із значенням «активне скуповування акцій компанії, яка стає об'єктом спроби поглинання для того, щоб змусити її викупити свої акції за високою ціною», який кваліфікується як метафора, не базується на жодному з

онтологічних значень зеленого (попередньо зазначених у підрозділі), яке б могло взяти участь к такій метафоричній трансформації. Отже, можливо це символна ознака, асоційована з незаконністю або агресивністю?

Також було б цікаво подивитись, чому символні значення на позначення одного явища розвиваються шляхом метафоризації із різних кольоронімих характеристик : gray market; чорний ринок (в обидва випадках символне значення – незаконний). Але це вже стосується перспективи подальшого дослідження.

Серед інших дискусійних моментів дисертації, пов'язаних з можливими перспективами, зазначаємо наступні :

7. Зважаючи на те, що матеріал дослідження залучає багато композитивно-наукових термінів, було б цікаво, на наш погляд, виокремити термінологічні кольороназви, подивившись на відмінності між ними і нетермінологічними кольоронімами в аспекті задіяності набору концептуальних ознакових доменів, типів БПС, номінативних зсувів. По-друге, цікавим було б простежити у когнітивному ракурсі спільність і відмінність процесів номінації і деривації саме у термінологічних кольороназвах різними мовами – адже терміносполуки віддзеркалюють наукову картину світу, яка вважається інтернаціональною, тобто виділяє однакові сутнісні характеристики об'єктів. Проте *розбіжності є очевидними*: якщо red blood cell та червонокрівці виділяють однакові мотиваційні ознаки, але відрізняються способом оформленості, то, наприклад, позначення одного виду качки в англійській і українській мові, спираються, відповідно, на чорний (black duck) і на коричневий (коричнева качка) колір; рожевощокий нерозлучник на позначення папуги в українській мові і peach-faced lovebird в англійській; або black-faced bunting і сивоголова овсянка і т.п. В обидвох мовах це кольороніми композити, але їхні мотиваційні ознаки різні, отже різним є когнітивний обсяг знань, що стоять за цими термінами. Було б цікаво побачити, чому спільні поняття, пропущені через фільтр наукового пізнання, набувають ідіоетнічних характеристик – завдяки вибору яких онтологічних ознак і дії яких номінативних зсувів, на підставі яких базисних пропозиціональних схем, пристосовуючись до специфіки членування концептуальної картини світу у різних народів.

8. Було б цікаво дослідити спільне і відмінне у категоризації далекоспрорідненими мовами відтінків кольору, позначених не іншими кольорами, а матеріальними предметами. Наприклад, в англійській мові на позначення темно-жовтого може використовуватись buff-colored, тобто цвіту буйволової шкіри, apple-cheeked (розовощекий), в українській – «винний амарант» – птах, кольору червоного вина, але в українській мові таких найменувань набагато менше, ніж в англійській. Цікаво, чому – може,

аналітичність і синтетичність наших мов якимось чином пов'язана з різними типами сприйняття – більш аналітичним для англійців із виділенням конкретного, деталей і більш синтетичний для слов'ян?

Висловлені зауваження та побажання жодним чином не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційного дослідження Філатової Катерини Олександрівни, яке є самостійною і завершеною науковою працею з актуальної проблематики сучасного мовознавства, виконане на високому науковому рівні, відзначено новизною, новаторськими науково обґрунтованими результатами і має теоретичну й практичну значущість. Усе це дає підстави вважати, що кандидатська дисертація «Кольороконцепти в номінативних моделях англійських, українських і новогрецьких композитів: лінгвокогнітивний аспект» за змістом і оформленням повністю відповідає спеціальності 10.02.15 — загальне мовознавство і вимогам "Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 576, зі змінами, внесеними згідно з постановами КМУ № 656 від 19.08.2015 р. та № 1159 від 30.12.2015 р., а її авторка, Філатова Катерина Олександрівна, заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата наук зі спеціальності 10.02.15 — загальне мовознавство.

Офіційний опонент – докт. філол. наук, професор Кравченко Н.К.

професор кафедри англійської філології

і філософії мови імені професора О.М. Мороховського

Київського національного лінгвістичного університету

Власноручний підпис
Кравченко Н. К.
зав. кафедрою філології ВК
Нікощук А. В.